

KRZYSZTOF KWIATKOWSKI*

PRZESTRZENIE OGNISKUJĄCE ROZWÓJ LOKALNEGO SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

SPACES FOCUSING THE LOCAL CIVIC
SOCIETY DEVELOPMENT

Streszczenie

Współczesne przestrzenie publiczne są potencjalnymi węzłami sieci zaufania. Ich ewaluacja poprzez zintegrowane działania w sferze przestrzennej i animacyjne może przyczynić się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, społeczeństwo obywatelskie, sieci zaufania

Abstract

Present-day public spaces are potential nodes of confidence zones. Public space evaluation through integrated activities in the spatial sphere and revival operations can contribute to the civic society development.

Keywords: public space, civic society, trust networks

* Dr inż. arch. Krzysztof Kwiatkowski, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

Przestrzenie publiczne współczesnych miast zostały pozbawione funkcji agory – miejsca podejmowania decyzji politycznych. Funkcje polityczne w zasadzie w całości przejęły media i przestrzeń wirtualna. Niemożliwe i pozbawione sensu byłoby przywrócenie tej funkcji w wymiarze polityki państwa narodowego bądź nawet władz samorządowych. Natomiast można zaryzykować tezę, że w obszarze współczesnego miasta jest miejsce na przestrzenie ogniskujące rozwój lokalnego społeczeństwa obywatelskiego.

Życie społeczne rozgrywa się na trzech poziomach: mikro – sfera prywatna: gospodarstwa domowe, małe grupy nieformalne, mezo – część sfery publicznej nazywanej prywatnymi instytucjami społeczeństwa obywatelskiego i makro – sfera publiczna: publiczne instytucje państwa narodowego. Społeczeństwo obywatelskie i więzi społeczne należą do pośredniego poziomu mezo. Edward Wnuk-Lipiński tak definiuje ów poziom: „Społeczeństwo obywatelskie jest usytuowane na poziomie pośrednim, jedną z jego podstawowych funkcji jest «mediacja» pomiędzy poziomem państwa a żywiołem gospodarstw domowych” [1, s. 123]. Doprecyzowuje swoją definicję następująco: „Społeczeństwo obywatelskie to ogół niepaństwowych instytucji, organizacji i stowarzyszeń cywilnych działających w sferze publicznej. Są to struktury względnie autonomiczne wobec państwa, powstające oddolnie i charakteryzujące się na ogół dobrowolnym uczestnictwem swoich członków” [1, s. 119].

Osią krystalizacji społeczeństwa obywatelskiego jest samoorganizacja. Podstawowym elementem konstytuującym społeczeństwo obywatelskie i warunkującym jego samoorganizację jest zaufanie. Wzrost zaufania można opisać jako rozwój sieci zaufania. Metodę taką proponuje Piotr Sztompka [2], nazywając ją geometrią zaufania. Wyróżnia sieci inkluzywne, egzogamiczne – umożliwiające otwartość społeczeństwa, i ich przeciwieństwo – endogamiczne sieci ekskluzywne, sprzyjające fragmentacji społeczeństwa i jego zamykaniu się.

W szerszym wymiarze społeczeństwo i cała rzeczywistość opisywane są również jako wielka sieć poprzez teorię przestrzeni przepływów Manuela Castellsa. Podstawą tej teorii jest założenie, że społeczeństwo skupione jest wokół przepływów: kapitału, informacji, technologii, przepływów organizujących interakcje, przepływów obrazów, dźwięków i symboli. Przestrzeń przepływów częściowo zastępuje lub wchłania dotychczasową, tradycyjną przestrzeń miejsc. „Przestrzeń przepływów jest materialną organizacją współczesnych praktyk społecznych, które działają przez przepływy” [3, s. 412]. Opisuje ją Castells za pomocą trzech warstw „materialnego wsparcia”. Pierwszą warstwą jest obieg wymian elektronicznych, drugą węzły i koncentratory przestrzeni przepływów, trzecią – przestrzenna organizacja dominujących elit zarządzających. W wymiarze urbanistycznym przestrzeni tej odpowiadają układy policentryczne. Centra tych układów stają się koncentratorami przestrzeni przepływów, węzłami sieci.

W pożądanym społeczeństwie obywatelskim owe węzły sieci, koncentratory przestrzeni przepływów powinny przejmować zarazem rolę koncentratorów sieci zaufania społecznego. Innymi słowy, powinno dojść do superpozycji – nałożenia się węzłów sieci urbanistycznych i innych powiązań z węzłami sieci zaufania. W rzeczywistości sieci zaufania są słabo lub nie są w ogóle wykształcone, ulegają zanikowi, procesom fragmentacji bądź przybierają postać zamkniętych sieci ekskluzywnych.

Proces kreacji superpozycji węzłów sieci zaufania i węzłów sieci przestrzeni fizycznych (w tym przestrzeni przepływów) może być zrealizowany poprzez zintegrowane (zsynchronizowane) działania przestrzenne i animacyjne. Obecnie jedną z przeszkód jest odseparowanie obu tych typów działań. Funkcjonuje wiele ruchów, fundacji, organizacji pozarządowych promujących rozwój społeczeństwa obywatelskiego, w swojej działalności abstrahujących jednak od aspektów przestrzennych. Z drugiej strony, powstają przestrzenie publiczne w jakimś sensie martwe, pozbawione autentycznego życia społecznego. Dominujące obecnie tendencje neoliberalne promujące deregulację we wszystkich dziedzinach życia ekonomicznego, ale również i publicznego, nie sprzyjają kreacji autentycznych przestrzeni publicznych.

Spośród wielu prób działań przeanalizujemy dwa przykłady instytucji społecznych promujących na zasadzie oddolnej samoorganizacji przestrzenie dla sieci zaufania.

Project for Public Spaces PPS (Projekt dla przestrzeni publicznych) jest wielkim programem rewitalizacji przestrzeni publicznych funkcjonującym (głównie w USA, od 1975 r.) w formule fundacji *non-profit* [4, 5]. Działa na dwóch głównych płaszczyznach. Pierwszą jest aktywna pomoc mieszkańcom (obywatelom) w przebudowie swoich wspólnot. Drugą jest uczestnictwo w dużych programach, w których przekształcane są lub budowane przestrzenie i obiekty publiczne. Przy przebudowie wspólnot i tworzeniu aktywnych centrów lokalnych stosuje się dwie zasady.

Pierwsza zasada – *placemaking* – polega na tworzeniu miejsc aktywnych poprzez „umeblowanie przestrzeni”. Owo umeblowanie ma stworzyć potencjalne okazje do kontaktów między ludźmi. W jakimś stopniu zasada ta stanowi kontynuację metodologii Christophera Alexandra wyłożonej przez niego w *Pattern Language*. Katalog elementów–wzorców oferowany przez PPS jest uboższy (12 podstawowych elementów) w porównaniu z ogromnymi zasobami zbioru Alexandra, ale jego atutem jest praktyczne wdrożenie projektów. Sformułowano cztery kluczowe własności dobrej, czyli aktywnej przestrzeni publicznej: 1. Łatwy dostęp i dogodne połączenia; 2. Stwarzanie okazji do różnego rodzaju działań; 3. Wygoda i wygląd; 4. Warunki dla rozwoju życia towarzyskiego i społecznego.

Drugą zasadą programu, a zarazem jego dalekosiężnym celem jest wzmocnienie identyfikacji ludzi z przestrzenią publiczną miejsca zamieszkania i wdrażanie ich do działalności publicznej. Osłabienie poczucia identyfikacji z przestrzenią publiczną miejsca zamieszkania – zjawisko obecnie powszechne – powoduje wzrost poczucia zagrożenia.

W części drugiej program działania, na który składają się 23 zasady, uszeregowano wg pięciu działań: 1. „Wokół twojego domu”; 2. Wydarzenia i aktywności; 3. Życie uliczne; 4. Wspólnota i życie obywatelskie; 5. Rynki i ekonomie lokalne.

Project for Public Spaces podjął próbę opracowania metody zintegrowanych działań przestrzennych i animacyjnych prowadzących od tworzenia miejsc aktywnych poprzez „meblowanie” przestrzeni do społeczeństwa obywatelskiego. Sieć owych miejsc aktywnych staje się katalizatorem sieci zaufania społeczeństwa obywatelskiego.

Centrum Aktywności Lokalnej (założone w 1999 r. w Radomiu, obecnie siedziba główna w Warszawie) jest programem promującym „animacyjny” model działania instytucji publicznej w środowisku lokalnym. Współpracuje z The International Federation of Settlements IFS. Federacja ta zrzesza organizacje stymulujące kreację wspólnot i środowisk lokalnych. Jej dalekosiężnym celem jest utworzenie swego rodzaju platformy współpracy międzynarodowej pomiędzy wspólnotami. Innowacyjny charakter metody CAL-u polega na całościowym „spojrzeniu” na społeczność lokalną, a nie koncentrowaniu się na jednym aspekcie, np. pomocy społecznej czy ekologii.

Praca metodą CAL opiera się na sześciu zasadach: 1. Posiadanie lub stworzenie realnego, fizycznego miejsca, które będzie służyć ożywianiu i integracji społeczności lokalnej (może nim być siedziba instytucji); 2. Tworzenie w środowisku koalicji na rzecz pracy w nim i wokół jego problemów; 3. Inicjowanie ruchów samopomocowych i obywatelskich; 4. Promowanie i wdrażanie pracy wolontarystycznej i zespołowej; 5. Inicjowanie lokalnych akcji i wydarzeń; 6. Działania oparte na programach i projektach. Stowarzyszenie rozwija poprzez szkolenia umiejętności pracy nad rozwojem społeczności lokalnej – *community work*. W ramach działalności realizuje się konkretne zadania, takie jak: przygotowanie mapy potrzeb i zasobów, tworzenie klubu wolontariusza i punktu informacji obywatelskiej, budowanie lokalnego partnerstwa, tworzenie grup obywatelskich i samopomocowych. W preambule Certyfikatu Jakości CAL stwierdza się: „Instytucja pracująca metodą CAL służy budowaniu dobra publicznego i zaufania społecznego. Opierając się na zasadach tolerancji, poszanowania praw człowieka, solidarności społecznej inicjuje działania służące aktywizacji, edukacji i rozwojowi środowiska lokalnego. Odpowiada na rozpoznane potrzeby społeczności lokalnej, angażuje mieszkańców w proces ich rozwiązywania w myśl zasady: Pomóżmy ludziom, aby pomogli sobie sami. Tworzy płaszczyznę porozumienia i współpracy, dąży do kształtowania społeczeństwa obywatelskiego” [6, s. 95]. Program CAL od-

odgrywa w Polsce pionierską rolę w kształtowaniu sieci zaufania i społeczeństwa obywatelskiego. Jego wadą jest brak wyraźnych odniesień do zagadnień przestrzennych.

Usieciowienie współczesnego świata ma dwa oblicza. W pewnym sensie można uznać za alternatywę, czy raczej za wynaturzenie układu sieciowego proponowaną przez G. Deleuze'a i F. Guattariego metaforę labiryntu rhizomy – kłącza. Rhizoma jest rośliną, w której nie można rozróżnić splecionych korzeni od właściwej rośliny. Każdy jej fragment może łączyć się z dowolnym innym, nie ma konkretnego centrum, jest czymś nieokreślonym, anarchicznym, pozbawionym struktury. Współczesny świat wydaje się rzeczywiście zmierzać w tym kierunku. Tym ważniejsze wydaje się podejmowanie prób kreacji sieci będących superpozycją sieci zaufania i sieci przestrzennych z wyraźnie wyartykułowanymi węzłami.

Public spaces of present-day towns have been bereaved of the "agora" function, or of the place of making political decisions. Basically, the political functions have been completely taken over by the media and the "virtual" space. It would be impossible and unreasonable to reinstate that function in the national state policy dimension, or even within a municipality. However, we can risk saying that, within a present-day city, there is room for the spaces which focus the development of local civic societies.

Social life is developing on three levels: the micro-level or the private sphere: households, small informal groups; the mezzo-level: part of public sphere called private civic-society institutions; and the macro-level: public sphere of the public institutions representing the national state. Civic society and social bonds belong to the intermediating mezzo-level. This is how Edward Wnuk-Lipiński defined that level: "Civic society is placed on an intermediate level, and one of its basic functions is 'mediation' between the state level and the household component" [1, p. 123]. The author specifies further his definition as follows: "Civic society is the body of the non-government institutions, organizations and civic associations operating in the public sphere. Those are relatively autonomous structures with respect to the state, founded as grassroots movements, and they are characterized by generally voluntary participation" [1, p. 119].

The axis of civic society crystallization is self-organization. The fundamental element which constitutes civic society and conditions its self-organization is trust. The increase of trust can be described as the development of the trust network. Such a method was proposed by Piotr Sztompka [2] who called it the "geometry of trust." The author distinguished inclusive networks, the exogamic networks which allow for the openness of the society, and their opposition: the exclusive endogamic networks which are conducive of social fragmentation and closing.

In a wider dimension, society and the whole reality are also described as a large network by Manuel Castells's space of flows theory. The basis of that theory is the assumption that society is concentrated around the flows of capital, information and technology, the flows that organize interactions, and the flows of images, sounds and symbols. The space of flows partly replaces or accommodates the previous traditional space of places. "The space of flows is material organization of concurrent social practices which operate through flows" [3, p. 412]. That space is described by Castells, using three layers of "material support". The first layer is the circulation of electronic exchanges; the second one are the nodes and concentrators of the space of flows and the third one is the spatial organization of dominating managing elites. In the urban planning dimension, polycentric systems correspond to that space. The centres of those systems become the concentrators of the space of flows and the network nodes.

In the desired civic society, the network nodes and the concentrators of the space of flows should also assume the roles of the concentrators of the social trust networks. In other words, we should reach

a super position: matching of the urban network nodes and other connections with the trust network nodes. In fact, the trust networks are poorly developed or non-existent. They are subject to degeneration or fragmentation, or turn into the form of exclusive closed networks.

The process of creation of the trust network super positions and of physical space nodes (including the nodes of the space of flows) can be performed by integrated (synchronized) spatial and social animation activities. Presently, one of the obstacles we face is separation of those two types of activities. There are many movements, foundations and non-government organizations which promote the civic society development in their operations, although such operations are detached from spatial aspects. On the other hand, public spaces are developed that are dead in a sense. They are not filled with genuine social life. The currently dominating neoliberal trends which promote deregulation in all the areas of both economic and public life do not favour the creation of genuine public spaces.

Among many attempts at activities, let's analyze two examples of social institutions which promote spaces for trust networks on the principle of grassroots self-organization.

The Project for Public Spaces (PPS) is a large programme of revival of public spaces operated mainly in the USA (since 1975) under a non-profit foundation formula [4, 5]. The programme is conducted on two main planes. The first one consists in active assistance to the citizens-residents who in the reconstruction of their communities. The second one in the participation in large programmes under which public spaces or facilities are transformed or constructed. In the process of community reconstruction and creation of active local centres, two principles are applied.

The first principle of "placemaking" consists in the development of active places by "space furnishing." That kind of space arrangement is supposed to create potential opportunities for contacts between people. To a certain degree, that principle constitutes a continuation of Christopher Alexander's methodology presented by him in the *Pattern Language*. A catalogue of model elements offered by PPS is rather limited (12 basic elements) in comparison to the large resources of Alexander's collection, but practical project implementation is the asset of the former. Four key properties of good, active public space were formulated: 1. Easy access and suitable connections; 2. Creation of opportunities for various types of activities; 3. Comfort and appearance; 4. Conditions for the development of socializing and social life.

The other programme principle, and its long-range target at the same time, is the strengthening of people's identification with the public space of the place of residence and the involvement of people in public activities. The weakening of the feeling of identification with the public space of the place of residence, which is a common phenomenon these days, causes an increase of the security hazard.

Under the second principle, the action programme composed of 23 rules, is arranged in five divisions: 1. "Around your Building"; 2. Events and Activities; 3. Street Life; 4. Community and Civic Life; 5. Markets and Local Economies.

The Project for Public Spaces made an attempt at developing a method of integrated spatial and revival activities that lead to the creation of places being active by "space furnishing" for civic society. A network of such "active places" becomes a catalyst of the confidence zones in civic society.

The Local Activity Centre (Centrum Aktywności Lokalnej – established in Radom, Poland, in 1999, with its headquarters in Warsaw presently) is a programme which promotes the "social animation" model of a public institution operation within a local community. The project co-operates with The International Federation of Settlements IFS. The Federation associates the organizations which stimulate creation of communities and local groups. Its long-range goal is to create a specific platform of international co-operation between communities. The innovative nature of the LAC method consists in the comprehensive "look" at the local community, not concentration on one of its aspects, e.g. welfare or ecology.

The work based on the LAC method is supported by six principles: 1. Possession or creation of a real physical place which will serve local community revival and integration (it can be the premises

of a public institution); 2. Creation of coalition for work within the community and on its issues; 3. Initiation of self-help and civic movements; 4. Promotion and implementation of voluntary and team works; 5. Initiation of local activities and events; 6. Activities based on programmes and projects. Through training on the working skills for local community building, the association develops community work. As part of its activities, specific tasks are carried out, e.g. preparation of the map of needs and resources, creation of a volunteer club and a civic information point, local partnership building, creation of civic and self-help groups. In the preamble to the LAC Quality Certificate, we can read: "The institution which applies the LAC methodology serves building public good and social confidence. Based on the principles of tolerance, respect for human rights and social solidarity, the institution initiates the activities which serve involvement, education and development of the local community. The institution responds to the recognized local community needs and involves the residents in the process of fulfilling such needs in accordance with the following principle: Let's help people to help themselves. The institution creates the plane of understanding and co-operation and it intends to shape civic society" [6, p. 95]. The LAC programme plays a pioneering role in Poland in the shaping of confidence zones and civic society. Its disadvantage is lack of clear references to spatial issues.

Networking in the present world has two aspects. In a sense, we can recognize that the metaphor of rhizome proposed by G. Deleuze and F. Guattari is an alternative to or degeneration of a network system. A rhizome is part of a plant in which we cannot differentiate between tangled roots and the proper plant. Each fragment can be connected to another one. There is no specific centre. Rhizome is something indefinite, anarchic, deprived of structure. Present-day world seems to go in that direction, in fact. Therefore, it seems even more important to make attempts at creation of the networks which constitute a super position of the trust networks and spatial networks, with clearly marked nodes.

Bibliografia – Bibliography

- [1] Wnuk-Lipiński E., *Socjologia życia publicznego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- [2] Sztopka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
- [3] Castells M., *Spółczesność sieci*, PWN, Warszawa 2007, wyd. oryg. *The Rise of the Network Society. The Informational Age: Economy, Society and Culture*, Vol. 1.
- [4] *How to Turn a Place Around. A Handbook for Creating Successful Public Spaces*, Project for Public Spaces, Inc., New York 2005.
- [5] Whyte W.H., *The Social Life of Small Urban Spaces*, Project for Public Spaces, Inc., New York 2004 (I wyd. 1980).
- [6] *Praca socjalna w środowisku lokalnym*, praca zbiorowa: Banaszak-Dankowska A., Bąbska B., Dunajska A., Jakubowska J., Jordan P., Kowalska A., Tomaszkiwicz B., Schimanek T., Stawicki A., Wydawnictwo Verlag Dashofer Sp. z o.o., Warszawa 2005.